

MỘT SỐ ĐẶC ĐIỂM CỦA NIỀM TIN TÔN GIÁO

(Từ kết quả của một nghiên cứu thực tiễn)

VŨ DŨNG (*)

Trong số những đặc điểm tâm lý cơ bản của những người theo tôn giáo thì niềm tin tôn giáo giữ vị trí hàng đầu. Bởi lẽ, niềm tin tôn giáo là định hướng giá trị vững chắc đóng vai trò chi phối nhận thức và hành vi cá nhân của những người theo tôn giáo. Mặt khác, đối với bất kì tôn giáo nào, thuật ngữ niềm tin tôn giáo bao giờ cũng giữ vị trí trung tâm. Khái niệm "người theo tôn giáo" đồng nghĩa với khái niệm "người có niềm tin tôn giáo". Cá nhân không thể trở thành người theo tôn giáo nếu thiếu niềm tin tôn giáo. Do vậy, việc nghiên cứu niềm tin tôn giáo (từ góc độ lý luận và thực tiễn) đã trở thành nhiệm vụ quan trọng nhất của tâm lý học tôn giáo. Nó giúp ta phác thảo được những nét chính nhất chân dung tâm lý của những người theo tôn giáo. Trong bài viết này chúng tôi không trình bày niềm tin tôn giáo từ góc độ lý luận mà trình bày một số kết quả về vấn đề này từ một nghiên cứu thực tiễn tiến hành tháng 6 năm 1999.

I. VÀI NÉT VỀ KHÁCH THỂ VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

1. Khách thể nghiên cứu

Trong nghiên cứu thực tiễn này, chúng tôi đã khảo sát 650 người ở địa bàn Hà Nội (không phải là tín đồ của các tôn giáo). Việc chọn những người không phải là tín đồ tôn giáo để nghiên cứu sẽ giúp ta hiểu được vấn đề: ở những người bình thường, người ta hướng đến tôn giáo như thế nào? Niềm tin tôn giáo của họ như thế nào? Điều này sẽ giúp chúng ta hiểu được vị trí của tôn giáo trong đời sống con người và sẽ có những ứng xử và giáo dục xã hội phù hợp. Đối với 650 người này gồm 250 sinh viên, 100 thanh niên không phải là sinh viên, 100 công chức nhà nước, 100 người kinh doanh nhỏ, 100 công nhân. Về giới: 350 nam và

300 nữ. Về tuổi: dưới 30 tuổi là 350 người, trên 30 tuổi là 300 người.

2. Về phương pháp nghiên cứu

Chúng tôi đã đưa ra một bảng hỏi gồm 9 câu hỏi, trong đó có 4 câu hỏi thuộc dạng câu hỏi đóng, 5 câu hỏi thuộc dạng vừa đóng vừa mở. Nội dung các câu hỏi đề cập đến 3 vấn đề: niềm tin vào lực lượng thần thánh, niềm tin vào một thế giới khác và sinh hoạt tôn giáo.

II. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU THỰC TIỄN

1. Niềm tin vào lực lượng thần thánh

Niềm tin tôn giáo trước hết là niềm tin vào các lực lượng thần thánh (lực lượng siêu nhiên). Đó là những lực lượng không tồn tại trong thế giới của chúng ta nhưng lại có những ảnh hưởng thực tế đến những người theo tôn giáo - ảnh hưởng đến cả nhận thức, tình cảm và hành vi của họ trong cuộc sống. Đặc điểm này thể hiện nét đặc trưng nhất của các tôn giáo. Với đặc điểm trên, tôn giáo được định nghĩa như là mối dây liên hệ giữa con người và thần thánh. Trong cuộc điều tra của chúng tôi, với câu hỏi: "*Theo ông, bà, (hoặc anh, chị) có tồn tại lực lượng thần thánh không?*" Kết quả thu được như sau: 44,4% số người được hỏi cho rằng có tồn tại, có hiện diện lực lượng thần thánh trong cuộc sống của chúng ta, 55,6% cho là không tồn tại. Đối với những người cho là có tồn tại lực lượng thần thánh thì nhóm có số ý kiến cao nhất là những người hưu trí 66%, kinh doanh 65,2%, công nhân 60%, nhóm có số ý kiến thấp nhất là sinh viên 39,9%. Từ các chỉ số trên cho phép ta rút ra một số nhận xét sau:

*. TS, Viện Tâm lý học.

Thứ nhất, mặc dù tỉ lệ những người cho rằng có tồn tại lực lượng thần thánh thấp hơn tỉ lệ những người chọn phương án trả lời không tồn tại. Song đây vẫn là một tỉ lệ khá lớn (44,4%). Điều này cho thấy vẫn còn một tỉ lệ đáng kể người dân thuộc các nhóm xã hội khác nhau tin vào sự hiện diện của các lực lượng thần thánh hư ảo.

Thứ hai, mức độ tin vào sự hiện diện của các lực lượng thần thánh hư ảo khác nhau ở các nhóm xã hội khác nhau phụ thuộc vào trình độ học vấn, vào lứa tuổi và đặc điểm nghề nghiệp. Chẳng hạn, nhóm sinh viên là nhóm có học vấn tương đối cao và là giới trẻ thì tỉ lệ tin tưởng thấp nhất, nhóm kinh doanh là nhóm có nguy cơ rủi ro cao thì niềm tin vào các lực lượng thần thánh khá cao...

Về hình thức biểu hiện của các lực lượng thần thánh: 15% số người được hỏi trả lời thần thánh tồn tại ở dạng hữu hình (Chúa, Phật, ma quỷ, Thượng Đế...) tức là con người có thể tưởng tượng, cảm nhận được hình hài của thần thánh trong tâm trí của mình; 63,7% cho rằng thần thánh tồn tại vô hình - tồn tại ở những dạng mà con người không thể giải thích được. Nhiều người trong số này cho rằng thần thánh tồn tại trong tâm linh, trong linh cảm của mình hoặc xuất hiện khi cúng bái, gọi hồn, giải hạn... Còn lại 21,3% cho rằng khó trả lời, tức là không nhận thấy những dạng biểu hiện cụ thể nào của thần thánh.

Về vấn đề thần thánh có ảnh hưởng đến cuộc sống của con người không? và nếu có thì ảnh hưởng như thế nào? Kết quả nghiên cứu cho thấy 45,4% số người được hỏi cho rằng có ảnh hưởng, 54,6% cho là không ảnh hưởng. Tỉ lệ ý kiến cho phương án "có" cao nhất ở nhóm người hưu trí (63%), thấp nhất ở nhóm sinh viên (34%), điều đáng chú ý là nhóm công chức Nhà nước có tới 56% cho là có ảnh hưởng. Đây là một chỉ số rất đáng được lưu ý. Nếu so sánh giữa nam và nữ thì tỉ lệ ý kiến của nữ cao hơn nam (nữ 55,8%, nam 44,2%). Như vậy, tỉ lệ những người tin vào sự ảnh hưởng của lực lượng thần thánh đến cuộc sống của con người là khá lớn, gần 50%. Đây là một biểu hiện rất phi

logic, biểu hiện rất đặc biệt của niềm tin tôn giáo. Bởi lẽ một lực lượng không tồn tại trong thế giới của chúng ta (một lực lượng hư ảo), nhưng lại có ảnh hưởng - một ảnh hưởng thực tế đến nhận thức và hành vi của con người. Qua điều tra, ảnh hưởng đó có biểu hiện ở các khía cạnh sau: Nếu xét theo kết quả tác động, thì số người cho rằng có ảnh hưởng tích cực là 65,7%, ảnh hưởng tiêu cực là 2,6%, còn 18,4% cho là có ảnh hưởng cả tích cực lẫn tiêu cực và 13,3% khó trả lời.

Đối với những người cho là thần thánh tác động tích cực đến đời sống con người thể hiện ở các khía cạnh sau: ảnh hưởng có tính quyết định số phận con người (15%), thần thánh chi phối tâm linh con người, củng cố niềm tin cho họ trước khi làm những việc trọng đại, tạo sức mạnh cho họ để đạt được thành công (50%). Như vậy, ở đây tôn giáo đã tác động rất lớn đến tâm lí con người, đem đến cho họ niềm tin, sự yên tâm, vững vàng, tạo cho họ nghị lực, sức mạnh trước khi thực hiện một số vấn đề có ý nghĩa nào đó trong cuộc sống. Sự tác động tiêu cực của thần thánh thể hiện ở chỗ những người được hỏi cho rằng họ có thể bị trừng phạt nếu sống độc ác. Đa số mọi người đều cho rằng "ở hiền gặp lành", "có thờ có thiêng"...

2. Niềm tin vào một thế giới khác

Niềm tin tôn giáo không chỉ thể hiện ở niềm tin vào các lực lượng thần thánh mà còn biểu hiện rất rõ ở niềm tin vào một thế giới khác. Đối với những người theo tôn giáo, thế giới đó là một nơi tuyệt vời, ở đó mọi nhu cầu, mọi mong muốn của con người đều được thỏa mãn. Đó là Thiên Đường của Kitô giáo, là cõi Niết Bàn của Phật giáo... và có thể là một nơi khủng khiếp - địa ngục, nếu con người khi sống phạm quá nhiều tội lỗi.

Trong nghiên cứu của chúng tôi có 28,7% số người được hỏi tin rằng có tồn tại một thế giới dành cho con người sau khi chết, 73,1% cho rằng không tồn tại. Như vậy, vẫn có một tỉ lệ không nhỏ những người được hỏi tin vào sự tồn tại của một thế giới ngoài thế giới hiện tại chúng ta

đang sống. Về vấn đề này, tỉ lệ ý kiến của nữ cao hơn nam (nữ 33,8%, nam 23,6%), những người hưu trí cao nhất (35%), thấp nhất là nhóm công chức (24,7%). Trên cơ sở nào mà con người lại tin vào sự tồn tại của một thế giới như vậy? Hầu hết các ý kiến trả lời tin đều cho rằng, mọi người khi chết đi đều tồn tại linh hồn. Họ mong muốn linh hồn của mình được đến một nơi tốt đẹp. Bên cạnh đó có một số người cho rằng, người ta tin vì còn những điều mà khoa học chưa giải thích được. Về khía cạnh tâm lí, những người tin đều cho rằng một niềm tin như vậy giúp người ta yên tâm trong đời sống tinh thần, giúp người ta củng cố niềm tin, vững vàng trước những khó khăn, thử thách của cuộc sống, giúp người ta thanh thản và sống hạnh phúc... Như vậy, xét ở mức độ nhất định, niềm tin này có tác động tích cực đến tâm lí con người.

Điều đáng lưu ý ở đây là đại đa số những người tin như vậy lại cho rằng niềm tin của họ mang tính chất cảm tính, chứ không có cơ sở khoa học (72%). Qua đó cho thấy, mọi người vẫn ý thức được rằng niềm tin của họ là không có cơ sở khoa học, song trên thực tế họ vẫn tin. Đó là một bí ẩn của tôn giáo.

Trong nghiên cứu của mình, chúng tôi đã khảo sát vấn đề: con người cần phải làm gì để sau khi chết được lên thế giới tốt đẹp? Kết quả điều tra cho thấy hầu hết những người được hỏi đều cho rằng:

- Cần sống lương thiện, nhân hậu, nhân đức, sống tốt, thật thà, hướng đến cái thiện, làm được nhiều việc thiện, tu nhân tích đức, ăn ở hiền lành, biết quan tâm đến người khác, biết hòa nhập vào cộng đồng...

- Hướng đến Chúa Trời, Đức Phật...

- Không được làm việc xấu, nếu sống độc ác, dối trá trái lương tâm... thì sẽ bị trừng phạt, sẽ bị đày xuống địa ngục, cuộc sống sẽ theo quy luật "nhân nào quả ấy".

Phải chăng những suy nghĩ trên phù hợp với quan điểm hướng thiện của đa số các tôn giáo. Đây là điều chúng ta cần khai thác và phát huy ở tôn giáo để nó trở thành lực lượng xã hội có ích, phục vụ cho sự giáo dục và phát triển xã hội.

3. Phân tích niềm tin tôn giáo theo quy luật của tâm lí học

Theo khoa học tâm lí, những nhu cầu nào chưa được thỏa mãn thì nó còn là động lực kích thích, thúc đẩy hành vi của con người. Đây là một điều có tính quy luật. Nếu mang quy luật này phân tích niềm tin tôn giáo chúng ta thấy như sau:

Niềm tin tôn giáo trên phản ánh ở hai khía cạnh: thứ nhất, tin vào sự tồn tại của lực lượng thần thánh; thứ hai, tin vào sự tồn tại của một thế giới khác. Lực lượng thần thánh và thế giới khác là những điều hư ảo, vì nó không tồn tại trong thế giới của chúng ta, và chúng ta không thể và không bao giờ tiếp cận được với những vấn đề này. Do vậy, nhu cầu về thần thánh và nhu cầu về Thiên Đường, cõi Niết Bàn là những nhu cầu hư ảo. Do con người chưa thực hiện được, và không bao giờ biết được sự thật nên chúng mãi còn là động lực kích thích con người, còn là mong muốn và khao khát của con người. Khi con người còn hướng đến lực lượng thần thánh, còn hướng đến một thế giới khác nghĩa là người ta còn hướng đến tôn giáo. Phải chăng, đây là một yếu tố quan trọng để lí giải sự tồn tại dai dẳng, bền vững của tôn giáo trong lịch sử nhân loại. Có thể nói, đây là sự tài tình, khôn ngoan của các tôn giáo khi chúng tìm cách xâm nhập vào đời sống xã hội, tìm cách để chinh phục con người. Đây cũng là một yếu tố để chúng ta lí giải những điều được coi là bí ẩn của tôn giáo.

Chúng tôi cho rằng, khi nghiên cứu tôn giáo chúng ta cần phải am hiểu sâu sắc những khía cạnh tâm lí của những người theo tôn giáo (mà niềm tin tôn giáo chỉ là một trong những khía cạnh đó). Có như vậy chúng ta mới hiểu một cách đầy đủ hơn, hiểu được những điều có tính bản chất hơn của tôn giáo để chúng ta hướng tôn giáo đi theo mục đích và mong muốn của chúng ta, hướng đến cái thiện, cái tốt, phục vụ cho những lợi ích của xã hội. Bởi lẽ, tôn giáo luôn luôn nằm ở những tầng bậc sâu của tâm lí con người, phản ánh sâu sắc tâm lí con người và các nhóm xã hội./.